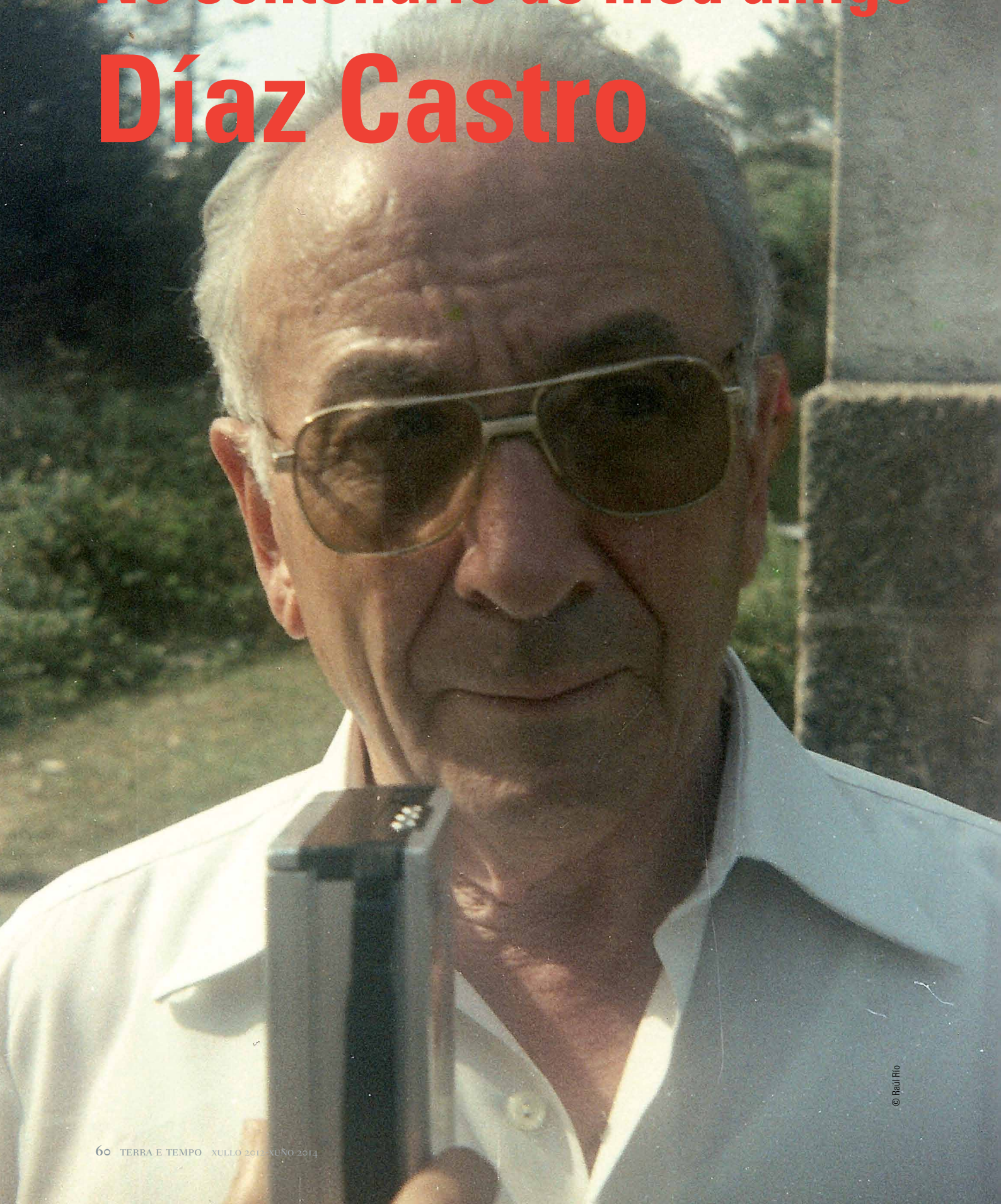

No centenario do meu amigo Díaz Castro

O 19 de febreiro de 1914, haberá cen anos desde que naceu o poeta Xosé María Díaz Castro na aldea do Vilariño^[1] da parroquia dos Vilares, do concello de Guitiriz, cando tamén se lle dedica neste ano o *Día das Letras Galegas*. Era o terceiro dos catro fillos (Antonio, María, Xosé María e Serafín) que tivo o matrimonio formado por Isidro Díaz Calvo (Cidre do Vilariño) e María Manuela Castro López, do lugar dos Manchás.

Seus pais eran labregos, pero cun certo nivel económico, xa que seu pai era o escribente do concello que, daquela, se atopaba no Mesón da Cabra, na parroquia de Trasparga, e presidente do *Sindicato Agrario Católico* dos Vilares. Naqueles tempos, era –xunto coa do crego– unha das poucas casas a que chegaba o xornal, e unha das poucas en que había unha pequena biblioteca, que contaba, ademais, con algúns libros clásicos. Desde moi neno gustaba da natureza, ir aos niños, clasificar animais e plantas co seu irmán Serafín. Á idade de doce anos, empezou a escribir versos cando ía pastar as vacas pola serra de Montouto. Contábame que facía poemas a todo o que vía, ás cousas máis ínfimas e menos importantes, quería resaltar o nome das cousas pequenas que para el eran esenciais, eran o cotián transcendido. Decía que, nun principio, o facía para divertirse xogando coas palabras e, máis tarde, cando empezou a publicar en revistas especializadas, para elevar

a lingua literaria a fala da súa avoa e para que non se perdese a rica variante dialectal que se falaba naquela comarca das gándaras de Guitiriz. Precisamente por iso, para que se entendese mellor esa variante dialectal, incluíu nas primeiras edicións de *Galaxia* un pequeno dicionario con verbas propias da comarca ao final do libro.

Facía poemas ás aves, as árbores, os ríos e as penas porque era un gran observador da natureza. Naqueles anos, escribía en galego e español indistintamente; prepara o seu primeiro caderno *Follas verdes* en galego e fai un poema en español ao *Menhir Solitario*^[2] que se atopa no curuto do monte de Suatorre que foi publicado en *El Progreso Villalbés* en 1931:

*Sobre el salvaje yermo te yergues
solitario, sempiterno menhir;
párecesme un ciclópeo gigante
legendario,
que va indicando al mundo las
rutas del vivir..*

RAÚL RÍO DÍAZ

Estudou Mestría Industrial en Lugo.

En 1969 emigra a Bilbo onde traballa de peón de albanel, de caldeireiro e soldador en varios estaleiros, de siderúrxico nos Altos Fornos de Biscaia nos que exerceu de sindicalista.

Delegado de Cultura durante dous anos na Casa de Galiza de Santurtzi, funda en 1994, conxuntamente con outros emigrantes, a Asociación Cultural *Rosalía Castro* de Barakaldo. Colaborou con artigos de opinión en varios periódicos vascos e galegos así como en varios libros colectivos. Afeccionado a escultura, tallou en granito o busto do poeta Xosé María Díaz Castro que se atopa na súa parroquia natal e a placa en baixo relevo que se colocou na casa de Barakaldo onde viviu D. Ramón Cabanillas

Díaz Castro en Urretxu en 1984 (Foto de Manuel Irixa)

e este outro do caderno tamén en galego, *Follas ó aire*:

*...no lombo pardo do monte
chea de alma a graña
dos toxos, brinca e estala...
¡Cala vida!, ¡Cala vida!*

Comeza a publicar poemas soltos na revista tarraconense *Lluvia de Rosas* e, aos quince anos, pasa a estudar no seminario de Mondoñedo onde bota sete anos, acadando unha formación clásica e humanista. Alí, coñece Aquilino Iglesia Alvariño, quen o anima a seguir escribindo poesía en galego. El sempre dicía que nunca copiara de ninguén pero que, aínda sen querelo, Aquilino (quen consideraba o seu mestre e guía) influíu moito na súa obra, xa que o tiña como un dos máis grandes poetas da nosa literatura e dicía que foi alí, no seminario, onde se converteu ao galego por influencia del.

Cando comeza a guerra, chámano a filas, sendo destinado ao Corpo de Sanidade Militar da Coruña. Exerceu de padioleiro e practicante na fronte de Asturias, pero como non aguantaba aqueles horrores, até os mesmos xefes pensaron que podía ser mais útil nun centro de saúde, e foi destinado á Clínica Militar do Gran Hospital de Pontevedra.

Estando na fronte en Asturias, recibe unha carta dunha *Madrina de guerra*, tradición moi arraigada en Euskal Herria durante as guerras carlistas, que eran mozas que mandaban cartas aos soldados que estaban na fronte para animalos ante tanta barbarie e incluso

lles cosían a roupa. Ese feito dálle pe a escribir o poema *Yo tenía una madrina* que empeza deste xeito:

*Yo Tenía una madrina...
¡Hay las madrinas de guerra!
Con cinco agujas de plata,
con cinco hilos de seda,
yo prendí en mi corazón
su nombre de crueles letras.*

Esa *madrina* era Teresa Zubizarreta Bengoetxea, unha telefonista vasca de Urretxu con quen, moitos anos máis tarde, o 10 de agosto de 1954,^[3] contraería matrimonio e con quen tería tres fillos: José María, Maite e Iñigo.^[4]

Ao rematar a guerra, retorna ao seminario. Pero, ao pouco tempo, volve deixalo para ir de profesor ao Colexio León XIII de Vilagarcía que dirixía daquela o seu amigo Aquilino Iglesia Alvariño, porque Xosé Núñez Búa, fillo do fundador, tivo que exiliarse en Arxentina onde morreu.

Xa en Vilagarcía, empeza a estudar idiomas e foi, como me dixo Uxío Novoneyra en Masustegi, un dos galegos que máis linguas dominaba. Sabía case todas as linguas europeas, incluído o euskera, por estar casado cunha vasca. Era capaz de traducir a máis de catorce idiomas, polo que acadou unha praza de tradutor, primeiro no Ministerio da Gobernación ás ordes dun Coronel de seguridade e, despois, no ano 1952, comeza a traballar no Instituto de Cultura Hispánica e, máis tarde, no Instituto do Frío do Consello Superior de Investigacións Científicas coa categoría de Titulado Técnico Especializado. Buscando a perfección en todo o que facía, procuraba traducir do xeito máis fiel posíbel, xa que consideraba que da tradución á traición só hai un paso.

O VECIÑO E AMIGO. Nacemos na mesma parroquia: os dous aprendemos as primeiras letras na Escola Habanera dos Vilares e emigramos (el para Madrid e eu para Euskal Herria), todo isto en tempos moi diferentes debido a nosa diferenza de idade, polo que non nos coñecíamos, nin tampouco me faláron del na escola, por que daquela

Raúl Río rematando o busto en pedra realizado nos Vilares a partir do modelo en escaiola

a escola, igual que agora coa LOMCE, estaba para españolizarnos e non para ensinarnos o noso entorno máis próximo. De neno, lembro oír del de meu pai, que gañara un concurso de poesía en Betanzos no ano 1946, acadando os dous premios (en galego e español) nos xogos florais desa cidade co tríptico de sonetos *Nascida d'un soño* e *El Cántico de la Ciudad*,^[5] pero pouco máis, xa que el vivía en Madrid e era un esquecido na súa propia parroquia.

Nunha visita que lle fixen a Manuel María a Monforte, aló polo ano 1982, ao saber que tamén eu era dos Vilares, faloume del e da calidade da súa poesía. Sentín certa vergoña pola miña ignorancia e, ao volver a Euskal Herria, pedín o libro *Nimbos* á *Editora Nacional* de Madrid, xa que o de *Galaxia* estaba esgotado.

Non tiveron a sorte de coñecer o poeta até o mes de agosto de 1985, cando Manuel María veu ler na Escola Habanera de Guitiriz o pregón do VI Festival de Pardiñas, o 3 de agosto

de 1985. A partir de aí, fixemos unha grande amizade que só puido tronzar a súa morte. No ano 1986, noutra visita que lle fixen a Manuel María, faleille de facerlle un busto en granito na nosa parroquia natal e o poeta da Terra Chá animoume a empezalo canto antes, porque cumpría facerllo en vida para que puidera velo. Vindo de Monforte, chego a Guitiriz e atópome con el, tomamos unhas cuncas e coméntolle a idea. El dime que non é merecente de tal homenaxe, aínda que, ao final, accede e despois pasa pola casa de meus pais para facerlle uns debuxos e tomar unhas medidas, mentres chanceaba con meu pai, dicindo que lle ía facer unha cara moi dura. Non puido velo rematado, porque a morte traidora chegou antes de tempo, xa que faleceu no hospital da Seguridade Social de Lugo o 2 de outubro de 1990.

Díaz Castro era un home moi humilde, sinxelo, amábel e bo conversador. Tan sinxelo e humilde como

Díaz Castro e Raúl Río en 1986, no adro dos Vilares

amosa no poema *Coma ventos fuxidos* que abre o Pórtico de *Nimbos*:

*Estes non son poemas, nin
cimentos
de poemas siquera. Son fragmentos
de min mesmo perdidos,
coma ventos fuxidos,
por antigos camiños esquencidos.*

Cando alguén lle falaba da importancia da súa poesía, dicía que el non fixera nada, que para el simplemente fora un xogo e sorprendíase de ser unha referencia na literatura. Non quería que o mitificasen. "Eu non sei afrontar a fama, non sei si son un fito, pero non quero ser un mito", adoitaba dicir. Daba gusto falar con el de poesía ou doutro tema calquera paseando polas rúas de Guitiriz, ou polos camiños do Vilariño que eu, parafraseando o seu poema. Lle dicía esquencidos, ao que contestaba, sorrindo que aqueles para el nunca serían esquencidos, porque el nunca esqueceu a patria, nin a súa orixe campesiña. Gustaba de rodearse de xente nova e era feliz

conversando cos nenos, que trataba como si fosen persoas maiores, e eles agradecían esa deferencia que consideraban positiva e pola que sempre procuraban a súa compañía no Campo da Feira de Guitiriz. Quizais lembraba, deste xeito, os seus tempos de profesor que tanto lle gustaba. Estaba asombrado da admiración que esperaba naqueles rapaces tan novos. Gustaba de tomar unhas cuncas de ribeiro acompañadas dunha competente tapa de queixo no bar *Gaibor*, no Ramiro, no Pozo ou no Miragaia e, como dicía o Manuel María, daba xenio velo fumando os seus Celtas sen filtro.

En 1955 aparecen no volume IV da *Antoloxía da Poesía Galega, Os Contemporáneos*, de Francisco Fernández del Riego algúns poemas del, que logo pasarían a *Nimbos* e que causaron unha gran sensación nos ambientes literarios, polo que, tanto Fernández del Riego, como Ramón Piñeiro, ánimo a xuntar un feixe deles para publicar nun libro, aínda que Díaz Castro recoñecía que a suxestión foi do gran admirador da súa poesía, Ricardo Carvalho Calero. Así, en 1961, a Editorial Galaxia saca en Vigo a primeira edición de *Nimbos*, o único libro que publicou en vida.

A IDENTIDADE EN DÍAZ CASTRO.

O poeta vilarego sempre tivo amor a Galiza e ao seu terrón nativo; xa o amosa no poema *Monumento á ausencia* que logo se inseriu en *Nimbos*, pois, cando sae da súa aldea natal, aférrase ás cousas que aínda ve e négase a perder todo aquilo que o rodea, aquilo que formou o seu espazo vital:

*¡Lus,
ceo rachado, lus!
Inda vexo a lus.
E despois os galos,
e despois os homes,
e despois todo o val, ¡cáliz
fervendo!*

.....
*adeus ós montes todos urizados
de estrelas de ouro vivo para
sempre;
adeus as pedras, coma rosas xa;*

adeus ás maos, quentiñas para sempre.

e que Uxío Novoneyra considera un dos adeuses ou a despedida máis emocionada, que vale tamén para definir o que sente todo emigrante ao deixar a patria.

Vivió en Madrid, pero tiña o corazón na terra e sempre exerceu de galego. Cando oía falar no noso idioma intentaba entrar na conversación. Conta o irmán de Lois Pereiro que estaba Lois cun amigo (posiblemente Fernando Saco) nun dos bares do barrio do Paseo de Estremadura e no medio da conversa, un señor que os escoitaba falar, preguntoulles retoricamente se eran galegos. Na conversa, entre que estudaban e que facían, xurdiu a literatura e que libros lles gustaban. Lois foille dando nomes de libros e autores, e citou *Nimbos* de Díaz Castro, entón el presentouse dicindo que era Xosé María Díaz Castro. Galiza era para el a mellor terra do mundo e el mesmo estaba feito dela:

¡Galiza en min, meu Deus, pan que me deron, leite e centeo e soño e lus de aurora!

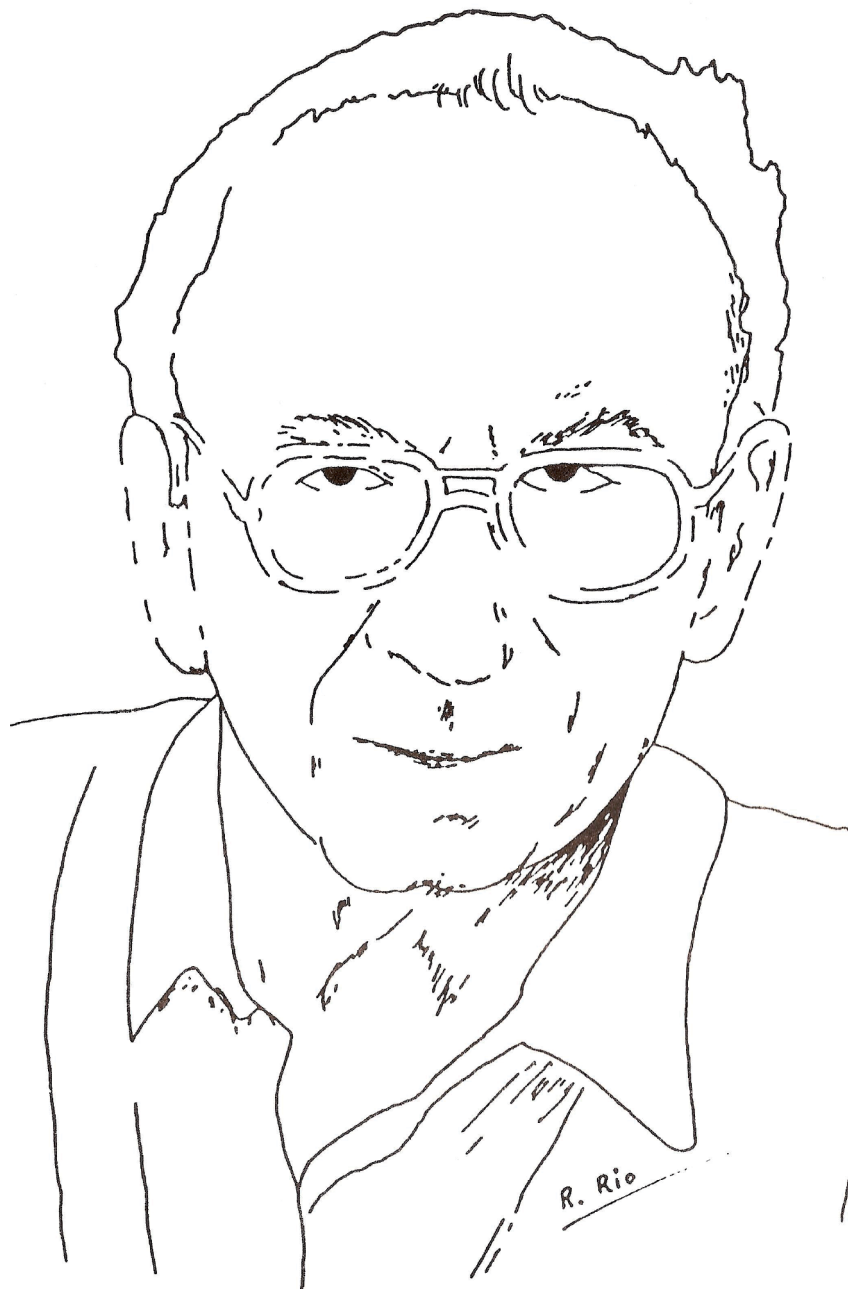
Longa rúa do mar, fogar da terra, e esta cruz que nos mide de alto abaixo.

Este chairego, pausado e tranquilo, que só se alporizaba cando vía que algún galego renegaba de Galiza, porque a levaba no corpo, e cando volvía a ela esquecía todo olor doutras terras como afirma en *Polpa dorida*, que é tamén un dos saúdos mais bonitos que se fixeron nunca en poesía, en verbas tamén de Novoneyra:

¡Ei, Terra Verde e Mar de Orballo, polpa dorida se as hai!

¡As túas portas portas perdín todo cheiro alleo de terra ou mar e agora, ó caer no teu colo, oio pacer a canto hai!

Ao chegar á patria, asombrado pola súa beleza, esquecíase doutras terras, o mesmo que os romanos perdían o acordo ao cruzar o río Limia, o noso río do esquecemento. Boa proba del é que, cando se xubilou, volveu a

Díaz Castro de frente

ela dicindo: "A min non me puideron anular, nin como galego nin como escritor en verso. Eu non me alonxei nunca de Galiza espiritualmente. Sempre estivo comigo." Ou: "Iso de estar en Madrid é como estar nunha illa deserta", como afirma Xulio Xiz no libro de homenaxe que lle dedicou Xermolos. No entanto, salvo nalgúns ambientes literarios, era un gran descoñecido en Galiza, incluso na propia parroquia, ao estar tanto tempo afas-

No adro dos Vilares en 1986

tado xeograficamente, e cando viña de vacacións prefería pasar desapercibido. Tamén afirmaba que o idioma español non era apropiado para expresar o sentimento galego.

Despois, cando empecei a facer o busto en granito a nosa parroquia natal, algúns veciños, intentando ver contradicións, dicíanme que el non era nacionalista, pero eu dicíalles que non llo facía pola súa ideoloxía, senón pola súa obra como poeta; outros, que non o coñecían –nin a el, nin a súa poesía– preguntábanme quen era e porque llo facía, e outros dicían que non fixera nada pola parroquia dos Vilares, xa que escribira versos citando lugares do Buriz, de Lagostelle, de Parga e de San Salvador, pero non da nosa parroquia. Porén, hoxe ningún deles volvería a dicir o mesmo, pois non cabe dúbida que el a deu a coñecer ao mundo, incluso máis que os nosos trapeiros que recorreron as diferentes aldeas da provincia de Lugo até o Cebreiro mercando trapos e, as

máis das veces, que se fala dos Vilares de Parga é porque alí naceu Díaz Castro, o seu fillo máis destacado, que levou á literatura galega a lingua que mamamos, para que non se perdan nunca esas fermosas verbas.

Humildemente, penso que erguerlle o busto tamén axudou a que a xente se interesase pola súa poesía, pero sobre todo foi o incansábel crego, Alfonso Blanco Torrado, quen o recuperou do esquecemento en que se atopaba, tanto nos ambientes literarios, como entre os propios veciños, e foi quen empezou a divulgar a súa obra, até o punto de que, agora, cando souberon os estudantes do *IES Díaz Castro* de Guitiriz que a Academia lle dedicaba o Día das Letras Galegas do 2014 choutaban de ledicia como si gañase a liga a súa equipa de fútbol preferida.

Unha vez xubilado, pasaba grandes tempadas en Galiza como querendo recuperar o tempo perdido fora dela; a biblioteca da Asociación Cultural Xermolos converteuse na súa segunda casa, asistía a todos os actos desta Asociación e sempre que a súa delicada saúde llo permitía non perdía o Festival de Pardiñas.

Os emigrantes galegos en Euskal Herria sempre tivemos unha devoción especial polo autor de *Nimbos*; de aí que o *Fato Cultural Daniel Castelao* de Trintxerpe lle fixera unha homenaxe o 9 de agosto de 1984 e lle entregara unha placa de recordo dentro das actividades do *Agosto Cultural*. Tamén a Asociación Cultural Rosalía Castro de Barakaldo, co gallo do Día das Letras Galegas do ano 1989, publicou varios poemas del na revista *Esmorga* que publicaba esa Asociación e organizou unha homenaxe a que non puido asistir por problemas de saúde. A placa conmemorativa foi entregada despois a Antón Santamarina, pregoeiro do X Festival de Pardiñas, para que lla fixese chegar, ao non poder asistir tampouco el.

O POETA. Díaz Castro era un poeta moi culto e coñecía perfectamente toda a literatura clásica grega, de aí, quizais,

© Raúl Rilo

ese neovirxilianismo que se transluce nos seus poemas. Pertence a esa escola poética do seminario mindoniense de que, entre outros, tamén forman parte Noriega Varela, Crecente Vega, Varela Jácome, o seu amigo Aquilino, Trapero Pardo e incluso Álvaro Cunqueiro, que, aínda que non estudou no seminario, tivo moitos contactos con eles nunha barbería moi próxima, a de Manuel Ledo, *O Pallarego*. A súa é unha poesía costumista e paisaxista, como a de case toda a escola, pero profundamente relixiosa. Foi o cantor das cousas pequenas, da beleza e da luz. Buscar a luz é unha constante na súa obra; probablemente fose porque, desde neno, tivo problemas na vista, o que lle obrigou a levar gafas desde unha idade moi temperá.

Era un perfeccionista en todas as cousas e perseguía a beleza máis pura. Quizais por iso, non quixo publicar máis libros, ao pensar que non acadaban a calidade que el mesmo se esixía. Nunha ocasión afirmou: "Pretendín e

pretendo acercarme a perfección pro non que os demais sexan perfectos en nada. Esta aspiración nace de considerar a poesía, a visión e a expresión poética do mundo como unha das mais outas e fermosas tarefas da creación humana." Cando o animabamos a seguir escribindo e a publicar os que xa tivera feitos, dicía que tiña moi poucos porque extraviara dous cadernos que lle deixara a un amigo e que... *xa se sabe!* Estes cadernos debían ser *Follas verdes* e *Follas ó aire* que debía ter medio escondidos e que apareceron despois da súa morte. Creo que polo mesmo motivo tamén quedou sen publicar outro libro en español que se titula *Sombras radiantes*, pero cómpre pensar que facer unha obra poética medianamente longa da calidade de *Nimbo*s é case imposíbel, e máis atopándose tanto tempo illado dos ambientes culturais e das cousas que el cantaba. O filtro de calidade que poñía aos seus poemas era o primeiro obstáculo que tiñan que pasar

Os irmáns Díaz Castro (Xosé María e Serafín) en 1986 con Jesús de Carreira e Digna Paz no adro dos Vilares

Homenaxe do Fato Cultural Galego Daniel Castelao en Urretxu en 1984 (Foto de Manuel Irixoa)

antes de ver a luz pública; el era o primeiro que os censuraba se non eran do seu agrado, porque pensaba que se non lle gustaban a el, porque ían gustar aos demais?

Naqueles tempos de loita contra o franquismo, a maioría dos poetas utilizaban o verso coma espadas reivindicativas. No entanto, el non fai ese tipo de poesía, pero si unha poesía social que non é panfletaria, nin cae no maniqueísmo a pesar da súa relixiosidade. Díciame, na súa casa do Vilariño, quentándonos arredor da lareira, que a súa poesía era unha poesía social se lle quitamos o contido relixioso e que, ás veces, foi mal interpretada, como é o caso do poema *Borrallo*:

*Ave, César, ei!
Ti fas e desfás:
non hai copa nin reino
vedados pra ti.
Por quen choran tódalas
estrelas xa
sobre a cinza horrible
do que ardeu sin lus!*

en que se interpretou que se refería a Cristo^[6], cando el mesmo me dixo que se trataba dun alegado contra a tiranía do autócrata. Non sería de estrañar que, naquela longa noite de pedra, utilizase con habilidade e picardía esa confusión para burlar a censura.

No entanto, Ricardo Carvalho Calero afirma que Díaz Castro escribira un dos poemas sociais máis profundos que se teñen escrito nos nosos días e que narra o drama colectivo da comunidade galega, a dor de todos e a frustración do conxunto do noso pobo:

*Un paso adiante e outro atrás,
Galiza
e a tea dos teus sonos non se move.
A esperanza nos teus ollos se
esperguiza.
Aran os bois e chove.*

.....
*Desorballando os prados coma
sono,
o Tempo vai de Parga a Pastoriza^[7]
Vaise enterrando, suco a suco, o
Outono*

*¡Un paso adiante e outro atrás
Galiza!*

Este tamén é un dos seus poemas máis coñecidos, aínda que non era do agrado da súa dona, porque ela me dicía que todos os pasos tiñan que ser para adiante. Non lle faltaba razón á súa compañeira Teresa pero, tanto el como eu, naquela tarde arredor do lume, queríamos facerlle entender que esa era a crúa realidade e o pecado a pagar desta nosa patria por non amarnos a nós mesmos.

Queiramos ou non, Xosé María Díaz Castro xa é un clásico da nosa literatura e acada os máis altos cumes da nosa lírica cun só libro publicado en vida, pero co que consegue chegar á poesía total, como nos deixou dito Ricardo Carvalho Calero no prólogo da edición que fixo a Editora Nacional de Madrid, e por iso quería que haxa un libro de *Nimbo*s en cada mesía de noite de cada neno galego, porque entón... outro galo nos cantaría!

Este ano do seu nacemento, e da merecida homenaxe que lle rende a Academia, é unha boa oportunidade para que os docentes, non docentes, e todo o mundo da cultura fagamos todo o que estea ao noso alcance para divulgarmos entre nenos e maiores a beleza e a calidade da súa poesía, porque a poesía é a forma máis bonita e harmoniosa de dicir as cousas que pensamos ■

Notas:

1. Tamén chamado *Vilaríño dos Cregos*, porque houbo un tempo en que, nese lugar, entre tíos e sobriños, había nove cregos. É unha das aldeas da parroquia ao norte, máis antigas e ricas da parroquia dos Vila-res. Só hai tres casas: a de *Carballeira*, a de *Coira*, e a de *Cidro*, que posuían fincas alugadas en diferentes lugares da parroquia.
2. Cómpre dicir que aquel penedo non é exactamente un menhir, senón unha pena que está no curuto do monte de Suatorre, no cordal de Montouto, pero que, na súa mente de neno, se lle asemellaría a un menhir.
3. Nese mesmo ano morre, cando tan só contaba corenta e catro anos, o seu irmán maior, Antonio, en Sestao, onde se atopaba emigrado e traballando nos *Al-*

© Raúl Ríu

tos Hornos de Vizcaya. Esta morte afectou moito o poeta, xa que, ao ser o maior deles, o tiña como un referente.

4. Todos eles naceron en Urretxu, pois Teresa, como nacionalista vasca, tamén amaba a súa patria e quería que os seus fillos naceran nela.
5. Ao igual que agora, tamén daquela tiña máis valor o feito de escribir en español, pois o premio nesa lingua era de mil pesetas e de cincocentas para o galego.
6. Méndez Ferrín en *De Pondal a Novoneyra* di que se refire a Cristo sentido como César.
7. O crego Xaquín Campos Freire afirma que o poeta non se refire neste verso á parroquia lucense de Pastoriza, senón a *Festa da Pastoriza* que se celebra o primeiro domingo de agosto no santuario do San Alberte na parroquia de Sambreixo de Parga, de que Díaz Castro era devoto e que tiña moita sona naqueles tempos en toda a comarca. O tempo segue o curso do río Parga até o San Alberte, porque os ríos son outro elemento esencial na obra de Díaz Castro.

No acto de presentación do vídeo de Xulio Xiz "Nimbo

s de Poesía" no Festival de Pardiñas en 1987. En primeiro plano Manuel María e Xosé María Díaz Castro